

ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА З ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЄВОЇ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

У статті обґрунтована доцільність здійснення спеціальної підготовки майбутніх учителів до організації ігрової діяльності учнів у години дозвілля. Здійснено аналіз змісту та методики проведення навчальних занять, що сприяють формуванню педагогічної компетентності майбутніх педагогів в організації ігрової діяльності учнів.

Сучасній школі потрібні не лише кваліфіковані вчителі, здатні до ґрунтовного навчання учнів, а й учителі-вихователі, які формують особистість школяра. Такої думки дотримувався і В.О. Сухомлинський: "...хорошим вчителем педагог може бути тільки тоді, коли він буде хорошим вихователем" [1: 28]. У такого вихователя має бути вироблена здатність ефективно організовувати виховний процес, тобто створювати базу для формування особистісної культури вихованця, системи його ціннісних ставлень до світу та до самого себе, забезпечення їх співробітництва, спрямованого на засвоєння вироблених людством культурних цінностей [2: 4].

У виховному процесі значне місце відводиться дозвілєвій сфері [3: 5]. Особливою цінністю дозвілля є те, що його раціональна організація може сприяти реалізації всіх найкращих потенцій, закладених у людині. Дозвілєва діяльність може бути важливим підґрунтям для формування та розвитку фундаментальних людських потреб. Завдяки різноманітним формам дозвілєвої активності можна підтримувати емоційне здоров'я, переборювати власні недоліки, формувати характер, волю, сприяти всебічному розвитку особистості [4: 30]. До означених форм дозвілєвої активності у підлітковому віці відносимо гру. Готовність до організації дозвілєвої ігрової діяльності учнів вважаємо важливою складовою професійної компетентності майбутнього вчителя як вихователя, що є умовою конкурентоздатності випускника вищого педагогічного навчального закладу на ринку праці. Під професійною компетентністю вчителя як вихователя розуміємо інтегральну характеристику спеціаліста, відмінними ознаками якої є готовність і здатність кваліфіковано організовувати виховний процес, зокрема використовувати педагогічні можливості ігрової діяльності, що сприяє особистісному зростанню дитини. Окремі аспекти підготовки вчителя до організації виховної роботи з учнями різних вікових категорій та виконання ним функцій класного керівника досліджувалися В.П. Беспалько, Н.З. Словою, В.І. Журавльовою, І.К. Шкьопу, А.Г. Михайловою, Л.Ф. Спіріним. Л.В. Заремба приділяла увагу формуванню в студентів педінститутів готовності до організації позаурочної виховної роботи, О.В. Беспалько – формуванню готовності студентів педвузу до проектування організаційних форм виховної діяльності, І.І. Коновальчук – формуванню в майбутніх учителів умінь проектувати виховну діяльність, Л.І. Курторжевська досліджувала підготовку майбутніх учителів до роботи вихователем у загальноосвітньому навчальному закладі для дітей-сиріт, Ю.В. Пелех – педагогічні основи організації позакласної виховної роботи зі старшокласниками, І.В.Казанжи – підготовку майбутніх учителів початкових класів до позаурочної виховної роботи, О.А. Дубасенюк – теоретичні і методичні основи виховної діяльності педагога, Г.В. Троцько – теоретичні та методичні основи підготовки студентів до виховної діяльності у вищих педагогічних навчальних закладах, Н.П. Сивачук – підготовку майбутніх учителів до народознавчої роботи в школі, однак проблема підготовки майбутнього вчителя до організації дозвілєвої ігрової діяльності (ДІД) учнів основної школи не була предметом пильної уваги науковців.

Метою статті є обґрунтування змісту дослідно-експериментальної методики підготовки майбутніх учителів до організації дозвілєвої ігрової діяльності учнів основної школи.

Забезпечення готовності фахівців системи освіти до розв'язання сучасних проблем виховання дітей та учнівської молоді є ключовим питанням реалізації Національної програми виховання дітей та учнівської молоді в Україні, яке тісно пов'язане з реалізацією компетентісного підходу до навчання студентів. На нашу думку, структура професійної компетентності вчителя як вихователя складається з таких видів компетенцій: функціональної (загальнопрофесійні, професійні та спеціальні педагогічні знання й уміння, способи діяльності, що необхідні для успішної реалізації виховних завдань у самостійній діяльності, діагностики й проектування виховного процесу), нормативно-правової (знання основних положень державних нормативно-правових актів, що регулюють функціонування освітньої сфери в Україні, володіння навичками самостійного опрацювання та усвідомлення нових документів, які унормовують виховний процес у закладах освіти), соціальної (соціальна відповідальність за результати своєї праці; уміння навчати, розвивати й формувати, доводити, переконувати й аргументувати), комунікативної (вміння встановлювати контакти, узгоджувати свої дії, обирати оптимальний стиль спілкування в різних ситуаціях, підтримувати діалог, прогнозувати можливі напружені міжособистісні ситуації, не допускати конфліктних ситуацій, вміти вирішувати конфлікти). Зазначені вище компетенції мають формуватися у студентів протягом усього навчання у ВПНЗ, зокрема й під час вивчення спеціальних дисциплін.

Проблема розвитку у педагогів якостей вихователя є досить складною, на що вказують автори І.О. Трухін та О.Т. Шпак [5: 51]. Вчитель, який як вихователь залучає учнів до різних видів діяльності в години дозвілля, насамперед має володіти такими основними педагогічними здібностями: академічними, дидактичними, організаторськими, комунікативними, експресивними, перцептивними, креативними.

Найсуттєвішими вимогами до особистості педагога як вихователя є: вихованість (ввічливість, стриманість, тактовність, справедливість, охайність, загальна культура: правова, політична, екологічна, естетична, трудова, мовна тощо), моральна стійкість, високий рівень культури спілкування, гуманність (доброта, співчутливість, чесність, щирість, привітність, толерантність, володіння своїм психічним станом), вимогливість, енергійність, дисциплінованість, товариськість, ерудованість, об'єктивність, творчість [5: 53-62].

Учитель, який залучає учнів до ігрового виду діяльності, на нашу думку, окрім зазначених вище характеристик, повинен володіти спеціальними властивостями, знаннями та вміннями з організації дитячих ігор: ініціативністю, кмітливостю, винахідливістю, наполегливістю, самовладанням, самостійністю, спостережливістю, організованістю, оригінальністю ідей, умінням перевтілюватися в інший образ, здібністю до фантазування, компетентністю в ігровій сфері, незвичайною творчістю – здатністю створювати нові ігрові моделі та реалізувати їх у практичній роботі з дітьми. До специфічних властивостей організатора дозвільно-ігрової діяльності учнів основної школи відносимо організаторську проникливість, здібність до активного психологічного впливу, схильність до організаторської роботи та спрямованість його особистості. Серед видів діяльності, до яких залучаються учні у години дозвілля, гра є єдиним видом діяльності, у якому діти беруть участь добровільно. Гра – шлях до пізнання дитиною своїх потенційних можливостей, здібностей, саме тому дитячі ігри є важливим засобом самовиховання. У жодній іншій діяльності дитина не проявляє стільки наполегливості, цілеспрямованості, невтомності, як у грі. Цікавій і захоплюючій грі дитина віддається сповна. Для дітей результат гри (перемога, успіх, поразка) не завжди є важливим – їм подобається сам процес гри – саме в ньому закладені суттєві виховні можливості. Для дітей гра – це праця, що вимагає справжніх, а не уявних зусиль, людських якостей, властивостей. У ході гри діти долають серйозні труднощі, тренуючи свої сили й спритність, розвиваючи здібності й розум. Беручи участь у грі, дитина відчуває себе деякою мірою самостійною і тому ставить до себе високі вимоги. Гри в години дозвілля – найкраще доповнення до навчального процесу в контексті розвитку найважливіших психічних властивостей, необхідних для праці, набуття моральних якостей, формування громадянської свідомості, самоперевірки дитиною власних можливостей. Гра є методом діагностики психічного, фізичного, духовного та соціального рівнів розвитку особистості, організаційною формою виховання підростаючого покоління, ефективним засобом навчання, розвитку, формування, виховання та сприяння особистісному зростанню учня.

Ефективна організація ігрової діяльності учнів основної школи можлива за умови вироблення у майбутнього педагога спеціальних знань, умінь та навичок, які є складовою його функціональної компетенції. Цілеспрямована професійна підготовка майбутніх учителів основної школи та соціальних педагогів відбувається у процесі викладання навчальних дисциплін "Організація ігрової діяльності" та "Дозвіллезнавство" в гуманітарно-педагогічному коледжі. До початку формуючого експерименту нами був розроблений зміст курсу "Організація ігрової діяльності" для студентів спеціальностей 5.010102 "Початкове навчання" та 5.010103 "Педагогіка і методика середньої освіти. Образотворче мистецтво". До змісту навчальної дисципліни "Дозвіллезнавство", що викладається студентам, які навчаються за спеціальністю 5.010105 "Соціальна педагогіка", введено розділ "Організація ігрової діяльності", що є ідентичним зазначеній вище навчальній дисципліні. Слід зазначити, що в навчальних планах та програмах ВНЗ I-IV рівнів акредитації цілеспрямований спеціалізований курс, який би комплексно підготував учителя як вихователя до організації ДІД учнів основної школи, відсутній.

Пропонована нами технологія навчання ґрунтується на принципі рольової перспективи, запропонованому Л. Кондрашовою [6]. Принцип рольової перспективи визначається як основний принцип, дотримання котрого в організації і проведенні навчальної діяльності, що організовується як виконання кожним студентом складної і відповідальної ролі, дає змогу в навчальній ситуації максимально виявити його активність, психологічну своєрідність, сприяє формуванню професійної компетенції і готовності до творчого виконання професійних функцій. Ми схильні до визначення технології навчання як сукупності дій, що сприяють педагогічній взаємодії між учасниками педагогічного процесу для здобуття глибоких і міцних знань, практичних умінь, розвитку пізнавальних здібностей за умов грамотного застосування комунікативних механізмів у поєднанні з професіоналізмом педагога. Така технологія навчання має етапний характер і складається з таких компонентів: цільового (передбачає постановку дидактичної мети, проектування рольової діяльності, прогнозування очікуваних результатів), процесуального (містить актуалізацію знань, умінь, практичні дії, спрямовані на вирішення навчального завдання), оцінного (передбачає аналіз та оцінку, самооцінку виконання завдання-ролі, з'ясування причин розбіжності отриманого результату з прогнозованою рольовою перспективою, подолання помилок, постановку нових перспектив). Виділення етапів організації навчального процесу уможливило стимулювання у студентів потреби творити, прагнення ставити і самостійно вирішувати навчальні завдання, відпрацьовувати професійні дії у процесі виконання різних ролей, виробляти активну позицію.

Викладання зазначених вище навчальних дисциплін супроводжується міждисциплінарними зв'язками у тому обсязі, який є необхідним для повноцінного опанування знаннями та вироблення спеціальних умінь з організації ДІД учнів. Курс "Організація ігрової діяльності" вивчається після опанування студентами навчальних дисциплін "Психологія", "Педагогіка", "Методика виховної роботи" та перед проходженням педагогічної практики в літніх оздоровчих таборах на посадах організаторів дитячого дозвілля й вихователів, що сприяє забезпеченню їхньої готовності до організації виховного процесу в умовах дитячих оздоровчих закладів.

Теоретичні питання, які розглядаються у процесі викладання спецкурсу "Організація ігрової діяльності" (9 годин), необхідні для формування ігрової культури підлітків і ціннісного ставлення студентів як майбутніх вихователів до ігрового виду діяльності та до вихованців. Для прикладу наведемо алгоритм проведення кількох

теоретичних занять. Вступну лекцію розпочинаємо з актуалізації знань, мотивації навчальної діяльності та роботою з поняттєво-категоріальним апаратом з теми "Мета, завдання та джерела вивчення курсу "Організація ігрової діяльності", застосовуючи при цьому метод "мозкового штурму". Зіставлення та порівняння студентами самостійно сформульованих понять "гра", "ігрова діяльність", "ігрова культура учнів" та різних підходів до визначень гри та ігрової діяльності, відомих у психолого-педагогічній науці, сприяє усвідомленню ними сутності означених категорій. Під керівництвом викладача студенти з'ясовують причини захоплення дітей грою, враховуючи власний ігровий досвід і порівнюючи його. Таке порівняння, як правило, дозволяє з'ясувати, що зміст та кількість дитячих ігор студентів залежав від того, хто організував їхнє дозвілля в ігровій формі, й підводить до висновку про доцільність організації ігрового виду діяльності учнів у години дозвілля. Під час цього заняття спонукаємо студентів застосовувати теоретичні методи дослідження: аналіз і синтез, класифікацію і узагальнення – самостійне формулювання висновків, порівняння. Знайомимо їх з призначенням та завданнями курсу, його роллю і місцем у системі підготовки педагога як вихователя, структурною побудовою, рекомендуємо навчально-методичну літературу та інші джерела, які можна використати у процесі опанування змісту навчального матеріалу. Активність студентів під час лекційних занять є визначальною у процесі викладання даної навчальної дисципліни. Тема "Місце гри у структурі дозвілля" подається у формі проблемної лекції. Студенти визначають тотожність і відмінність дозвілля та гри, взаємозв'язку гри з іншими сферами людської діяльності: спілкуванням, навчанням, пізнанням, працею; головні риси ігор та структуру гри як діяльності та процесу. Діалогічна форма спілкування під час заняття уможливує застосування методу взаємоосвіти та оперативного з'ясування необхідної навчально-пізнавальної інформації. Розгляд теми "Функції та принципи організації ігрової діяльності" відбувається шляхом проведення конференції: кожен студент готує виступ (до трьох хвилин), присвячений характеристиці однієї з функцій ігрової діяльності, які поступово фіксуються на плакаті. За результатами виступів студенти самостійно визначають тісний взаємозв'язок функцій ігрової діяльності, роблячи спробу ієрархізувати їх. Основний висновок, до якого підводяться студенти, – ціннісне ставлення до ігрової діяльності, в якій закладені її важливі соціально-педагогічні можливості. Принципи організації ігрової діяльності обговорюються у створених динамічних групах і коротко презентуються їх представниками, інші студенти фіксують зміст сформульованого принципу на плакаті (добровільна участь у грі, розвиток ігрової динаміки, підтримка ігрової атмосфери, взаємозв'язок ігрової та неігрової діяльності, перехід від найпростіших ігор до складних ігрових форм).

Семінарське заняття "Соціально-педагогічне значення ігрової діяльності" проводиться у формі ділової гри ("виконання ролей"). Студенти готують повідомлення від імені видатних психологів, педагогів та громадських діячів, які звертали увагу на істотну роль ігрового виду діяльності у формуванні та розвитку особистості дитини. Вони отримують завдання опрацювати рекомендований дидактичний матеріал (дібрані тексти праць видатних учених, у яких йдеться про роль гри у навчанні, розвитку та вихованні дитини), сформулювати тему свого виступу у контексті теми семінарського заняття (наприклад: "С.Т. Шацький про гру як життєву лабораторію дитинства"), підготувати короткі тези відповідно до теми, презентувати їх, озвучити власні висновки щодо того, на які функції ігрової діяльності прямо чи опосередковано вказує автор (заняття унаочнюється плакатом "Функції ігрової діяльності", заповненим студентами на попередньому занятті). Таким чином у процесі підготовки та проведення семінарських занять реалізуються їхні основні функції: поглиблення, конкретизація та систематизація знань, набутих студентами на попередніх етапах навчання (під час лекцій, самостійної роботи, консультацій); розвиток навичок самостійної роботи (вміння відшукувати потрібну інформацію; виділяти головне й другорядне; самостійно узагальнювати опрацьований матеріал та робити висновки; лаконічно складати тези виступу; занотовувати основні думки, висловлені викладачем та іншими студентами; мислити нестандартно, творчо); розвиток уміння формулювати власну думку та обґрунтувати її, аргументувати власну відповідь; контроль за ступенем та характером засвоєння матеріалу студентами. На завершальному етапі семінарського заняття практикуємо самооцінку студентом свого виступу порівняно з іншими виступами, що спонукає кожного до самоаналізу та самовдосконалення навчальних умінь та навичок.

У змісті розробленого нами спецкурсу значна роль відводиться практичним заняттям (23 години), основним завданням яких є вироблення спеціальних знань, практичних умінь та навичок з організації ігрової діяльності учнів основної школи у години дозвілля. З метою розвитку дослідницько-пошукових умінь під час практичного заняття "Педагогічні можливості гри", студенти отримали завдання підготувати характеристику педагогічних можливостей будь-якої гри, призначеної для дітей певного віку (предметної іграшки, головоломки, настільно-друкованої, рухливої чи якоїсь іншої гри). Під час самостійної роботи в ході підготовки до практичного заняття "Загадка як дидактична гра та способи її відгадування" студенти вчать накопичувати й систематизувати ігровий матеріал (підбирають загадки за способами їх відгадування – маючи такий ігровий матеріал, розробляють ігрову модель "У світі загадки"), визначати оптимальні ігрові методи, прийоми та форми роботи з підлітками. Під час практичних занять "Ігри-головоломки: сутність, види та методика їх використання у роботі з учнями", "Ігри та розваги з естради", "Експромтні ігри-драматизації. Ігри-пантоміми", "Ігри пізнавального характеру", "Вікторина: сутність, педагогічні можливості та нетрадиційні підходи до проведення", "Методика організації ігрового спілкування в групі. Ігри-тренінги", "Методика проведення ігрових програм" з метою вироблення умінь та навичок ефективної організації ігор з учнями викладач демонструє способи проведення різноманітних ігор студентам, які є активними учасниками ігрового дійства, самостійно моделюють фрагменти ігор та апробують їх в аудиторії. Дослідження показують, що всі ігри, з якими студенти познайомилися під час навчальних занять, ефективно проводяться ними під час педагогічної практики. На завершальному етапі практичного заняття кожен студент розуміє методику підготовки та проведення конкретної ігрової форми роботи. Наприклад, з метою вироблення стійкої готовності до проведення

з вихованцями пошукової гри на місцевості, організуємо заняття у формі імітаційної ділової гри. Студенти імітують роль дітей, а викладач – організатора їхнього дозвілля. Він готує сценарій проведення пошукової гри на місцевості, розробляє план її проведення, під час заняття, яке обов'язково проводиться на свіжому повітрі, перед початком гри проводить інструктаж з техніки безпеки, пояснює правила та умови гри, ставить навчальне завдання (бути спостережливим та уважними у ході гри, зрозуміти алгоритм підготовки та проведення гри), вручає стартові записки. Викладач спостерігає за ігровими діями учасників, коригує їх таким чином, щоб усі групи вклялися у відведений для гри час. Після проведення гри організується коротке обговорення: що було найцікавішим, які труднощі доводилося долати, якими можуть бути варіанти шифрів для записок, яким є алгоритм підготовки до гри тощо. Після завершення заняття студенти отримують завдання описати методику підготовки та проведення пошукової гри на місцевості. Роботи студентів перевіряються, оцінюються, аналізуються. Потім студенти апробують проведення пошукової гри під час педагогічної практики з дітьми. Аналогічно проводимо практичне заняття "Методика підготовки та проведення гри-експрес" з тією відмінністю, що готують і проводять гру підготовлені студенти під керівництвом викладача.

Моделювання ігор практикуємо, організовуючи парну та групову форми роботи студентів. Результатом творчого пошуку студентів є презентація ігрової моделі. Наприклад, опрацьовуючи тему "Методика використання гри у структурі сімейних свят", методом мозкового штурму були визначені сімейні свята, у ході яких доцільно використати різні ігри (день народження, ювілей, весілля, новий рік). Кожна творча група, як правило, пропонує комплекс цікавих, захоплюючих та змістовних ігор для людей різних вікових категорій. Використовуючи щоразу нові форми поділу студентської групи на творчі колективи, навчаємо їх самостійно використовувати й моделювати такі прийоми поділу, організовувати з дітьми ігрові хвилини відпочинку.

Таким чином формуємо проектно-конструкторські, організаторські та креативні вміння студентів, які виявляються у процесі виконання домашніх практичних та самостійних робіт. На початку практичних занять практикуємо обговорення результатів проведення студентами ігрових форм роботи з учнями під час педагогічної практики, що дозволяє внести корективи в їхні знання, вміння та навички з організації ігрового виду діяльності, формувати аналітико-оцінні вміння (аналізувати й оцінювати власну діяльність з організації ігор з підлітками та результати, яких діти досягають у грі).

Система завдань для самостійної роботи студентів з кожної теми навчальної дисципліни розроблена з урахуванням різних рівнів підготовки студентів, їхніх інтересів, схильностей, творчих можливостей та реалізації завданнєвого підходу до навчання студентів [7]. Студент обирає те завдання, яке він може виконати на "відмінно". Спеціальні знання та практичні вміння, набуті студентами на кожному занятті, оцінюються. Студент може отримати оцінку за безпосередню активну участь у підготовці чи проведенні заняття, виконання практичної чи самостійної роботи з теми. Залік виставляється студентам за поточними оцінками – кожен студент має не менше 15 оцінок. Якщо вони мають бажання підвищити оцінку, то готуються до складання заліку за спеціально визначеними питаннями, виконують запропоновані варіанти практичних робіт.

Результати проведеного дослідження свідчать про те, що: імітаційно-ігрові та проблемно-ситуаційні методи позитивно впливають на засвоєння студентами навчального матеріалу в контексті професійної діяльності; принциповими особливостями підготовки майбутніх учителів до організації дозвілєвої ігрової діяльності учнів основної школи є: мотивація студентів; цілеспрямована практична реалізація отриманого досвіду організації ігрового виду діяльності з учнями основної школи; особистісно орієнтований, діяльнісний, компетентнісний, змістовно-процесуальний і завданнєвий підходи до навчання, що реалізуються шляхом використання активних форм і методів навчальної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Совершенствование подготовки будущих учителей к руководству классом: Межвузовский сборник трудов. – М.: МОПИ им. Н.К.Крупской, 1987. – 159 с.
2. Закон України "Про виховання дітей та молоді": Проект // Освіта України. – 2004. – № 72. – С. 4-6.
3. Національна програма виховання дітей та учнівської молоді: Проект // Освіта України. – 2004. – №94. – С. 6-10.
4. Молчан О. Дозвілля як важливий фактор соціально-культурної реабілітації молодих інвалідів // Рідна школа. – 2002. – № 2. – С. 29-32.
5. Трухін І.О., Шпак О.Т. Основи шкільного виховання: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 368 с.
6. Кондрашова Л. Формуючий потенціал навчання у вищій педагогічній школі // Рідна школа. – 2005. – № 8. – С. 12-15.
7. Яременко Н.В. Самостійна робота студентів у процесі вивчення навчальної дисципліни "Дозвілєзнавство": Навчально-методичний посібник. – 2-е вид., стереотипне. – Біла Церква, 2003. – 53 с.

Матеріал надійшов до редакції 19.10.2005 року

Яременко Н.В. Формирование компетентности будущего педагога по организации досуговой игровой деятельности учащихся.

В статье обоснована целесообразность осуществления специальной подготовки будущих учителей к организации игровой деятельности учащихся в часы досуга. Осуществлено анализ содержания и методики проведения учебных занятий, которые содействуют формированию педагогической компетентности будущих педагогов в организации игровой деятельности учащихся.

Yaremenko N.V. Forming of the Future Teacher's Competence in the Organization of Pupils' Leisure Time Playing Activity.

In the article there is a substantiation of the expediency of making future teachers' special training to the organization of pupils' playing activity in their leisure time. It analyses of the substance and methodology of the conducting of academic studies, that promote the forming of future teachers' pedagogical competence in the organization of pupils' playing activity.